

Kuuluvatko *lanko* ja *lanka* yhteen?

JORMA KOIVULEHTO

Sukulaisuusstermi *lanko* tarkoittaa nykyisessä yleiskielessä miespuolista henkilöä, joka on aviosuhteen kautta tullut sukulaiseksi: »puolison veli t. sisaren (t. puolison sisaren) mies» (NS). Vanhemmassa kirjasuomessa sanaa on käytetty väljemmin tarkoittamaan yleensä sukulaista. Niinpä Uuden testamentin kohta Luuk. 1: 58, joka nykykäännöksenä kuuluu »Kun naapurit ja *sukulaiset* kuulivat — —», on vuoden 1642 Raamatussa asussa »Cosca hänen kylälisens ja *langons* cuulit — —». Käännös palautuu jo Agricolaan: »Coska henen Naburins ia Langonsa cwlit — —». Kreikkalaisessa alkutekstissä on tässä *syggeneīs* 'sukulaiset', latinankielisessä Vulgata-käännöksessä vastaavasti *cognati*. Kääntäessään kohtaa (Lk. 2: 44), jossa kerrotaan 12-vuotiasta Jeesusta etsivistä vanhemmista, Agricola kirjoittaa: »ia etzit hende *Langoins* ja *Tuttawains* sekan» (Vulgata: »— — inter *cognatos* et *notos*»); nykykäännös:» — — alkoivat haeskella häntä *sukulaisten* ja tuttavien joukosta». Vanhat sanakirjat esittävät sekä merkitykset 'lanko' että '(kaukaisempi) sukulainen; pikkuserkku'; Juslenius (174) on itse kirjannut vain jälkimmäisen merkityksen »consanguineus, frände, slächtinge neder om syskonebarn», mutta Porthan on omaan kappaleeseensa lisännyt 'svåger'-merkityksen. Gananderin (22a) kanta on sama, hän lisää omasta puolestaan käännöksen »småcousiner». Renvall (I 264) selittää sanan latinan ja saksan vastineilla »affinis, levir, Schwager, al. consanguineus remotior, propinquus, Anverwandter». Lönnrotin (I 889) mukaan *lanko* on »slägting genom giftermal; eg. systemns man, svåger; småkusin; frände, sysling, anhörig, skyldeman.

Suomen murteissa (SMSA) merkitys 'pikkuserkku' (joskus myös vain 'serkku') on tavattu lounaismurteiden pohjoisryhmästä, sekä Ala-Satakunnasta Porin seudulta ja hiukan vielä Ylä-Satakunnasta (SMSA). Mynämäkeläinen Juslenius on siis tuntenut tämän merkityksen jo kotiseutunsa murteesta. Yleiskielen mukainen merkitys näyttää olevan kutakuinkin kaikkialla tunnettu. Etenkin (1) aviomies nimittää näin vaimonsa veljeä, mutta nykyään myös (2) vaimo vastaavasti miehensä veljeä, (3) sisar tai veli voi nimittää näin sisarensa miestä. Muitakin kombinaatioita esiintyy; silti kyseessä on

tavallisesti saman sukupolven keskinen avioliiton kautta syntynyt sukulaisuus. Etenkin länsimurteissa sana on ollut jo syrjäytymässä ja tilalle on tullut nuorehko ruotsalaislaina *suoveri*, *suokeri*, *vuoveri*, *vuovari*, *vookeri* yms. (ks. SKES s.v. *suoveri*). Vanhan kirjasuomen mukainen merkitys 'sukulainen (yleensä)' on sekin kirjattu murteista sieltä täältä (Etelä-Pohjanmaalta, kaakkoismurteista).

Suomen *langolla* on itämerensuomen piirissä vastineet karjala-aunuksessa (vähän tietoja, ainakin etelämpänä ilmeisesti laina suomesta), inkeroisessa, vatjassa ja virossa: karj.(-aun.) *lanko* 'lanko, sisaren aviomies; muu naimisen kautta saatu sukulainen' (KKS III 20), ink. *lan̄go*: *l:GOD* 'sisaren miehen (vävyn) sukulaiset (sekä mies- että naissukulaiset)' (Nirvi 248), vatj. *lan̄ko* 'lanko' (SKES 274), vir. *lang*, gen. *langu*, plur. *langud* 'naimisen kautta saatu sukulainen, etenkin vaimon sisaren mies' (SKES; Wiedemann 454: »Verwandter durch Heirat, spec. des Weibes Schwestermann», plur. »Verwandte von Braut und Bräutigam, die Schwiegereltern beiderseits»). Virossa sana esiintyy kaikissa päämurteissa (VMS I 405). Kantasanan rinnalla esiintyy *-kse-*johtimellinen, vastavuoroisuutta ilmaiseva asu, jota käytetään kai vain monikossa, samaan tapaan kuin samalla johtimella muodostettuja asuja *veljekset*, *sisarukset*: sm. *langokset*, karj. *lankokšet* (KKS III 20), ink. *lan̄goksed* (Nirvi 248), vatj. *lan̄gohsed* (SKES), vir. *languksed* (EKMS III 918). Sana on edelleen lainautunut itämerensuomesta eri tahoille lapin murteisiin (ks. SKES). Etäsukukielistä sanalle ei ole esitetty vastineita, ja itämerensuomenkin reuna-alueilla sana on tuntematon: sitä ei ole tavattu lyydistä, vepsästä eikä liivistä.

Pitemmälle *lanko*-sanan juuret eivät siis ulotu. Vaikka vanha suomalais-ugrilainen sukulaisuutta osoittava termistö on runsas, tämä sana ei siihen ole kuulunut. Se onkin odotuksenmukaista jo siksi, että nainen avioliiton kautta joutui miehen sukuun. Ilmeisesti siten lankoussuhteissa lähinnä miehen suku oli alkuaan nimeämisen kohteena: ts. miehen sukuun naitu vaimo käytti miehelässä tiettyjä nimityksiä miehensä sukulaisista. Selvemmin kuin ehkä suomalais-ugrilaisissa kielissä tämä nimeämisen suunta voidaan osoittaa indoeurooppalaisella puolella: naimisiin mennessään vaimo tuli sielläkin miehensä sukuun, ja siten lankoustermeissä ei miehen vaimon omalle suvulle ole juuri olemassa vanhoja indoeurooppalaisia nimityksiä (Debus 1958: 6; Szemerényi 1977: 92).¹ Suomen vanhat vaimon miehelässä käyttämät nimi-

¹ Tunnetaan vain yksi ieur. poikkeus: ieur. **sweliyo-* (Szemerényi 1977: 92–95). Se on säilynyt kreikassa ja germaanissa (germ. heikko mask. **swelijan-* > **swilijan-*, muinais- ja nykyislannissa *svili*, plur. *svilar*) merkityksessä 'vaimon sisaren mies'.

tykset tunnetaan: aviomiehen veli oli vaimolle *kyty*, miehen sisar *nato* (vrt. Nirvi 1952: 171–178), isä *appi*, äiti *anoppi*. Voimme siten päätellä, että kieleen muinoin ilmestynyt *lanko* on lankoutta merkitessään tarkoittanut alkujaan vaimon (miespuolisia) sukulaisia, nyt miehen kannalta katsottuna, eli lähinnä vaimon veljeä, mutta myös vaimon sisaren miestä. Niille ei aikaisemmin ollut ollut erityistä nimeä. Tämä näkyy vielä savolais- ja kaakkoismurteiden alueella. Siellä *lanko* ei yleensä ole voinut tarkoittaa vaimolle aviomiehen veljeä, vaan se näyttää olleen etenkin miehen vaimonsa veljestä (tai sisarensa miehestä) käyttämä nimitys, vaikka muitakin kombinaatioita kyllä esiintyy (SMSA). Idässä, varsinkin kaakkoismurteissa, vanha *kyty* ’aviomiehen veli’ (myös ’aviomiehen sisaren mies’) onkin säilynyt (ks. karttaa: Nirvi 1952: 172). Suomen yleiskielessäkin tuntuisi *lanko* ja *lankomies* olevan enemmän miesten käyttämä termi (ainakin oman kielitajuni mukaan). Huomattakoon nimityksen molemminpuolisuus, vastavuoroisuus, reciprookkisuus: jos minun lankoni on vaimoni veli, olen minä taas hänen lankonsa, koska olen hänen sisarensa mies; me olemme keskenämme *lankoja* eli *langokset*. Inkerissä myös apekset voivat olla lankoja keskenään.

Muiden itämerensuomalaisten kielten käyttötavat sopivat samaan tulkitaan. Toisaalta myös merkitys ’sukulainen yleensä’ on ilmeisen vanha (mm. Agricolan kielessä).

Itämerensuomen *lanko*-sanalle ei vanhastaan ole tiedetty mitään (huomion arvoista) etymologiaa (ks. SKES; vrt. Nirvi 1952: 177). Vasta parikymmentä vuotta sitten Kustaa Vilkuna (1973: 40–41) esitti painetussa sanassa selityksen, jonka mukaan *lanko* olisi *lanka*-sanan johdos. Hän mainitsi tukeutuvansa Knut Bergslandin esitelmään »Etelälappalaisten sukulaisuussuhteiden ideologiaa», jonka tämä oli pitänyt Suomalais-ugrilaisessa Seurassa 20. 11. 1965, mutta esitelmän referointi oli ilmeisesti muistinvaraista, ja lukijan on

Miehet, joiden vaimot ovat sisaruksia, ovat siten keskenään isl. *svilar*, kr. *aēlioi*. Tällainen lankoussuhde näyttää siis olleen jotenkin erikoinen, ehkä erityisen sydämellinen, veljellinen. Etsimättä tulee mieleen vksm. **velje/*veljä* ’veli’: voisiko tämä alkuperältään tuntemattomaksi jäänyt itämerensuomen ja lapin termi olla vanha laina kyseisestä ieur. t. varhaisgerm. sanasta? Äänteellisesti yhdistelmä on moitteeton, ja semantiikan kannalta tarjoutuu paralleeliksi latvian *znuōts* ’vävy; lanko (Schwieger-sohn; Schwager, Schwestermann)’ = kreikan *gnōtós* ’(veri)sukulainen, (erit.) veli, (feminiininä) sisar’ (IEW 374; ME IV 748; Kalima 1936: 79 jne.); vrt. myös mys. *gi-lang* ’sukulainen, lanko’ apostoli Pietarin veljestä puhuttaessa. Tavallisempaa on, että ’veljestä’ tulee ’lanko’ (vrt. engl. *brother-in-law*, ransk. *beau-frère* jne., vrt. myös lat. *cognātus* ’verisukulainen’ > ital. *cognato* ’lanko’). Ieur. **sweliyo-* sisältää yleisen käsityksen mukaan saman ’omaa’ merkitsevän ieur. **swe-* elementin kuin ieur. sisaren nimitys **swe-sor*). Ieur. rekonstruktiosta **sweliyo-* ks. erit. Cowgill 1960: 497, alav. 36 ja Szemerényi 1977: 92–95.

vaikeata saada selvää kuvaa siitä, miten Vilkuna on selityksensä tarkoittanut ymmärrettäväksi (mikä on motivaatio?) ja miten hän Bergslandin selityksen on ymmärtänyt. Vilkunan esityksestä voi saada jopa sellaisen käsityksen, että norjan harvinainen *trådmann* merkitsisi 'lankoa' (mikä ei pidä paikkaansa).

Saadakseni täsmällistä tietoa professori Bergslandin julkaisematta jääneestä esitelmästä otin häneen kirjeitse yhteyttä. Bergsland vastasi ystävällisesti (8. 5. 1992). B. oli selityksessään tukeutunut kahteen seikkaan. Toinen oli eteläsaamelaisen morsiamen tapa punoa sulhasen miespuolisille sukulaisille lahjoiksi kengänpauloja (B. kirjeessään: *skobånd*: lpE *voedtegh*, jota vastaa lpN *vuoddâ*, plur. *vuod^ldâgâk*), joita nämä häissä pitävät suopungin tapaan rintansa päällä. Toinen oli harvinainen norjalainen termi *trådmann*, sananmukaisesti 'lankamies', joka oli tuolloin vastikään saatu kenttätutkimuksessa esiin tavallisempien *rokkemann*-, *sponnkal*- jne. termien synonyyminä (näitä jo Nils Lid oli käsitellyt tutkimuksessaan *Jolesveinar og grøderikdomsgudar* 1933: 71–), mutta josta B. ei enää voinut löytää tarkempia tietoja. Nämä termit taas liittyvät joulun ja uudenvuoden seudun tapoihin, joissa tytöt antavat kylään poikkeaville pojille mm. kehräämiään villalankoja (Lid 1933: 71–84). Samanlaista käytäntöä on Norjan Tydalissa esiintynyt häiden yhteydessä; tätä Nils Lid pitää kuitenkin sekundaarina siirtymänä (Lid 1933: 81; B. taas ilmeisesti siis primaarina). *Lanko* eli *lankomies* olisi siis »lankamies» siksi, että morsian antoi hänelle häälahjaksi (villa)lankoja (B. kirjeessään: »konkrete bryllupsgaver av ull»).

Vaikka tämä selitys ehkä ensi katsannolta tuntuukin oivaltavalta, sitä vastaan voidaan kuitenkin esittää useita huomautuksia.

1. Huomattakoon heti aluksi Norjasta saatua *trådmann*-analogiaa vastustava seikka: langat tytöltä saava poika tietenkin vastaisi häämenoissa sulhasta, eikä hän voi olla lanko. Tydalin häämenoissa onkin juuri sulhasella hatussaan lankoja (Lid 1933: 81).

2. Eteläsaamelaistenkin käytäntö on pragmaattisessa ristiriidassa *lanko*-selityksen kanssa. Siinähan morsian antaa sulhasen miespuolisille sukulaisille lahjoja. Tämä heijastaakin tuota jo edellä todettua, laajalti tunnettua ajattelutapaa, että morsian tuli miehensä sukuun. *Lanko(mies)*-termin olisi tämän mukaan siis pitänyt tarkoittaa tuon lahjan saajaa (vrt. *trådmann*), hän olisi siis ollut (vaimolle) miehen sukulainen, lähinnä miehen veli (= vaimon kytty). Mutta näinhän juuri ilmeisesti ei ollut, vaan lanko on ollut alun perin (miehelle) morsiamen tai vaimon veli (ja resiprookkisesti: vaimon veljelle aviomies oli myös lanko). Vilkuna itse toteaa tämän, mutta ei näytä huomaavan oman selityksensä ja Bergslandin ajatuksen välistä ristiriitaa. Hän kirjoittaa (s. 41), viitaten myös Maija-Liisa Heikinmäen esityksiin (1970:

183–186, 1971: 84–85): »Ensimmäinen lankomies oli morsiamen vanhempi veli, hänen puuttuessa nuorempi veli, setä, eno jne., mistä johtui hänen korostettu asemansa häämönoissa — — ja samalla lanko-sanana monet merkitykset eri muistiinpanoissa. Ja mielenkiintoista on todeta, että vanhoissa häärönoissa, joita laulettiin morsiamen lahjoja sulhasen suvulle jaettaessa langot mainitaan ensimmäisenä.»

Vilkunan selitys olisi mielekäs vain siten, että *lankomies* olisikin saanut nimensä siitä, että hän *jakeli* morsiamen valmistamia lahjoja (lankoja) sulhasen omaisille. Näin *lankomies* todella olisi morsiamen veli (tai muu mies-sukulainen), kuten pitäisikin. Heikinmäen mukaan morsiamen veli on todella voinut toimia lahjojen jakajana (erityisesti Virossa: *neitsivend*, *pruudivend*, Heikinmäki 1970: 184–18), mutta tapa on myöhäsyntyinen eikä erityisen keskeinen (Heikinmäki 1971: 84). Lahjojen jakajana on sitä paitsi voinut toimia joku muukin, erityisesti kaaso tai muut naispuoliset avustajat. Levinnein ja alkuperäisin tapa on ollut se, että morsian itse jakaa lahjat (Heikinheimo 1971: 84).² Morsiamen veljen (myöhempi) rooli ei ole voinut olla niin tärkeä, että se olisi aiheuttanut *lankomies*-nimityksen synnyn. Ja tällaista päinvastaista tulkintaa ei myöskään Bergsland ole toki voinut tarkoittaa. Norjan *trådmann* oli joulukäytänteissä se poika, joka sai tytöltä langat, ja eteläsaamelaisten häämönoihin viitattaessa hän on analogisesti tietenkin ajatellut samaa suhdetta: *lankomies* = lankojen saaja (ei antaja, morsian).

Lanko(mies) = *lankamies* olisi siis mielekäs vain sulhasen suvun edustajan nimityksenä — hän saisi morsiamelta langat — , ja tämä taas ei sovi siihen, että sana on ilmeisesti tarkoittanut alun perin nimenomaan morsiamen oman suvun edustajaa.

3. *Langasta* lähtevä motivaatio ei muutenkaan ole kovin hyvä. Norjan harvinainen *trådmann* liittyy joulutapoihin, »joululankoihin». Harvinainen häätapoihin liittyminen on Nils Lidin mukaan sekundaaria, eikä meillä ole mitään erityistä syytä epäillä tätä tulkintaa. Ei liene myöskään tietoa siitä, että juuri termi *trådmann* (jota Lid ei vielä ollenkaan tunne) liittyisi hääkäytänteisiin. Sitä paitsi: »lankamies» olisi itse sulhanen, kuten jo todettiin (ks.

² Vilkuna puhuu *lankomiesten* lisäksi myös *lankonaisista* ja viittaa Virossa säilyneisiin lauluihin, joita on laulettu lahjojenantamisseremonioissa. Sulhasen seurue kysyy aluksi: »langunaesed, linnukesed, / kas annab äial särgi, / äial särgi, ämmal särgi, / sösarele suured sukad?» jne. Tässäkin on antajana siis morsian, jota pyydetään antamaan appiukolleen ja anopilleen paita ja (sulhasen) sisarelle, siis nadolle, isot sukat. Morsiamen puolelta vastataan viittaamalla vastalahjoihin: »Langunaesed, linnukesed, / annab äi aga härja, / äi aga härja, ämm aga lehma, / nadu valgepea vasika, — — » (Heikinmäki 1970: 213). Laulut eivät anna mitään vihjettä *langon* kuulumisesta *lankaan*; näemme vain sen odotuksenmukaisen asian, että yhdyssana *langunaene* tarkoitti avioliiton kautta sukulaiseksi tullutta (saman sukupolven) naista.

kohtaa 1). Eteläsaamelaisten morsianten antamat kengänpaulat eivät taas ole sama asia kuin langat (vaikka paulat = nauhat onkin punottu villalangoista). On kyllä sanoja, jotka voivat (eri aikoina t. murteittain jne.) merkitä sekä 'nauhaa, paulaa' että 'lankaa', mutta itämerensuomen *lanka* ei kuulu niihin: ansapaulaa se on voinut merkitä, mutta tuskin koskaan tyypillistä naisten punomaa nauhaa. Lapin *vuoddâ*-sana taas puolestaan tuskin on merkinnyt (villa)lankaa.

Lankojen antaminen sulhasen suvun jäsenille näyttää peräti harvinaiselta. Sen sijaan erilaisten nauhojen ja paulojen (= saksan *Band*), kuten myös sukkien, lapasien, huivien, paitojen, hameiden jne. antaminen on ollut tavallista myös itämerensuomalaisten vanhoissa häämönoissa (Heikinmäki 1971: 54–65).

Vähän toisenlaisissa, taianomaisissa yhteyksissä villalangoilla kyllä on voinut olla merkitystä häämönoissa. Etelä-Virossa morsian on voinut joskus pudottaa villalankoja (sulhasen talon) tienristeyksiin, liesiin ja porteille, ja liiviläinen köyhä morsian on voinut menetellä samaan tapaan. Latviassa saattoi morsian vihille mennessään jättää villalangan, pieniä nauhoja tai rahaa sillalle tai heittää ne sillalta jokeen; morsiamelle kuuluvia kotieläimiä sulhasen kotiin kuljettavat tytöt saattoivat jättää (uhriksi) villalankoja silloille ja tienristeyksiin. Morsian on edelleen voinut miehelään tullessaan kietoa sylilapsen ympärille nauhan tai langan, jonka oli määrä tuoda onnea (Virossa ja muuallakin); vastasyntyneiden lasten kaulaan on muutenkin ollut tapana kietoa villalanka estämään onnettomuuksia. Häihin ei sen sijaan enää ollenkaan liity Ranskan, Provencen ja Saksan ritarilyriikasta tunnettu motiivi, että nainen antaa miehelle (ritarille) rakkauden merkiksi ja onnen amulettiksi nauhan tai langan. Yleinen on ollut tapa sitoa lahja langalla lahjan saajaan kiinni: vrt. saksan *Angebände* '(nimi-, syntymäpäivä)lahja'. (Kaikesta tästä ks. Heikinmäki 1971: 106, 133, 124–126.)

4. *Langon* johtaminen *langasta* edellyttäisi (kuten Vilkuna ja Bergsland esittävätkin), että primaari muodoste ei olisi *lanko* vaan yhdyssana *lankomies*. Tämä tuntuu epätodennäköiseltä. Pikemminkin *lankomies*, kuten viron *langunaene*, on sekundaari muodoste suhteessa *lankoon*, samoin kuin *velimies* on sanaan *veli*.

5. Yhdyssanaselitys edellyttäisi puolestaan, että *lanko* olisi synnyltään ns. casus componens, eli morfologialtaan alun perin *oi*-vartalo (***lankoi-mies*), johdos sanasta *lanka*, kuten esim. *sanko* < *sankoi* (johdos sanasta *sanka*), *talo* < *talo* (johdos sanasta *tala[s]*). *Lanko* ei ilmeisesti kuitenkaan ole *oi*-vartalo, vaan *o*-vartalo (Lehtimäki 1972: 110); vrt. myös inkeröisen asuja *lan̄ko* (*o*-vartalo) ja *talo* 'talo' (*oi*-vartalo) (Nirvi 248, 570). Myös vanhasssa kirjasuomessa *lanko* on *o*-vartalo, Agricolasta alkaen (VKSA); en ole löytä-

nyt korpuksesta yhtään esiintymää, jonka olisi tulkittava edustavan *oi*-vartaloa, vaikka sana on 'sukulaisen' merkityksessä vanhassa kirjasuomessa sekä yksikössä että monikossa yllättävän yleinen.³

Etelä-Pohjanmaalta on pari tietoa, joiden mukaan sanasta olisi tavattu odotuksenmukaisen *o*-vartaloisen *lan̄ko*-asun lisäksi myös asua *lan̄kō*, joka siis edustaisi *oi*-vartaloa. Laurosela (1914: 56, 59) mainitsee sen Laihialta, A. V. Koskimies Isostakyröstä (v. 1918, SMSA),⁴ Marjatta Sihvonen merkitsee v. 1946 jälkimmäisestä pitäjästä *o*:n pituuden horjuvaksi: *lan̄k'ō* (SMSA), yksikön partitiivi on hänen mukaansa *lan̄kua* (*o*-vartalo, tämä partitiiviasu

³ Kaksi tapausta kaipaa selitystä. Agricola on kääntänyt (3. Moos. 20: 20) »Jos iocu henen Setens eli Enoins Emennen cansa maca / hen on *Langoins* häpien alastanut.» Myöhemmissä käännöksissä on tässä yksikkö *setänsä*: (1642) »Jos jocu setäns emännän cansa maca / hän on *setäns* häpiän paljastanut». Ero johtuu siitä, että myöhempien käännösten »setänsä (häpeän)» vastaa alkutekstiä (hepreassa sama sanaa vastaa sekä 'setää' ja 'enoa'), jossa myös 'setänsä vaimo' on ilmaistu lyhyesti vain sanalla 'tāti' (professori Tapani Harviaiselta saamani tieto). Agricola on sen sijaan kääntänyt Vulgatan mukaan, jonka kääntäjä Hieronymus on laventanut sanamuotoa mainitsemalla sekä 'sedän' että 'enon'. Näihin sukulaisiin viitatessaan hän käyttää abstraktisubstantiivia *cognatio*, joka siis ensi sijassa merkitsee abstraktisesti 'sukulaisuus' mutta joka konkreettisessa merkityksessä käännetään (metonyymisesti) normaalisti monikolla 'sukulaiset' (tai sitten kollektiivilla 'suku'): »Qui coierit cum uxore *patruī*, vel *avunculi* sui, et revelaverit ignominiam *cognationis* suae, — —». Jo kreikankielisessä Septuaginta-käännöksessä on samoin abstraktisubstantiivin *syggéneia* genetiivi, vaikka jakeen alku vastaa heprean lyhyttä ilmaisua. Agricolan *langoins* ei siis selvästikään ole yksikön vaan monikon genetiivi: *cognationis suae* = 'sukulaistensa'. Tätä tulkintaa vahvistaa Mk. 6: 4, jossa Vulgatan abstraktilla *cognatio* on sama vastine ja jossa yksiköksi tulkittamista ei voi ajatellakaan (jo kreikankielinen alkuteksti käyttää monikkoa): (Agricola) »Ei ole Propheta ylencatzottu waan henen Isense maalla / ia *langoins* seasa / ja omas perehesens.»; (Vulgata, — toinen järjestyksessä) »Quia non est propheta sine honore nisi in patria sua, et in domo sua, et in *cognatione* sua.»; nykykäännös: »sukulaistensa parissa».

Toinen tapaus on samantyyppinen. Herra Martti tulkitsee (kuningas Kristofferin maanlaki, Perimisen kaari 19): »Jos mies Sigittä lapsia huorudhes, sughuns cansa, cutzeuinsa cansa eli *langoinsa* cansa, — —»; Ljungon ja Collaniuksen käännöksissä on yksikkö: (Ljungo) »*Langons* eli cudzeuinsa cansa», (Collanius) »Gummins, taikka *langonsa* cansa». Alkutekstissä on tässäkin abstraktisubstantiiveja (»i hoordom, frændzæmio, gudzöffualag eller *syffskap* spield, — —»), joten monikon käyttäminen on luontevaa. Yksikkömuodot (ja mon. nom.) ovat Martillakin *i*:ttömiä: vrt. yksikön nominatiiveja *Enoi* ja *lango* samassa lauseessa (Naimisen kaari 1).

⁴ A. V. Koskimies mainitsee esimerkkinä sanan käytöstä vanhan sananlaskun muodossa »Autuas emännän lankoja, vaivaanen isännän». Muotoa *lankoja* voi tuskin tulkita muuksi kuin monikon partitiiviksi (»autuas on emännän lankoja = sukulaisia»), ei yksikön (ei siis »sukulaista», minkä tajuaisi objektiksi): vrt. Florinuksen esittämää asua vuodelta 1702 »Autuas Emännän lango; Pöydän päähän pöykähtä; waivainen Isännän lango; owen suuhun seisatta». (VKSA). Vrt. myös: *lanko* »usein vain sukulainen yleensä»: *tua om meiril lan̄koja* (Isokyrö 1947, M. Sihvonen), kuten »tuo on meidän lapsia». Näyttäisi siis epävarmalta, onko *lan̄koja* ylipäätään ollut yksikön partitiivi.

on kirjattu myös Isojoelta), mutta myös *lanvoja* (joka edustaisi *oi*-vartaltoa, lipussa on tässä lapsus: »yks. gen.»). Lauroselaan tiedon perusteella Martti Rapola (1919–1920: 58, 56) on maininnut sanan »epäiltävänä tai epävarmana» *oi*-vartalona. Kun kuitenkin vanhan kirjasuomen, Länsi-Uudenmaan avainmurteiden (Lehtimäki 1972) ja inkeröisen todistuksen nojalla sanaa on pidettävä vanhana *o*-vartalona, eivät kyseiset Etelä-Pohjanmaalta kirjatut yksittäiset asut voi muuttaa kuvaa toiseksi. Kyseessä on ilmeisesti sekundaari *oi*-vartaloisten sanojen aiheuttama attraktio, sellaisten kuin *enō*, *emō*, *isō*, *orpō*. Onhan tämä tyyppi Etelä-Pohjanmaan murteessa selvästi suosittu ja produktiivi (vrt. Laurosela 1914: 55–59) ja kirjaahan Laurosela murteesta myös mm. *lahō* 'laho', vaikka tämäkin sana on alun perin *o*-vartalo (vrt. Lehtimäki 1972: 109).

6. *o*-vartaloisenakin *lanko* voisi tietenkin periaatteessa olla eräänlainen *o*-johdos tai ainakin *o*-vartaloisen korrelaatti *a*-vartaloisen *langan* rinnalla. Tämäntapaiset korrelaatit eivät kuitenkaan normaalisti eroa kovin paljon kantasansa merkityksestä, ne pikemmin vain jotenkin tarkentavat tai muuntavat sitä: vrt. *hanko* : *hanka*, *kanko* 'väliparru riihessä': *kanki*, *koto* : *kota*, *keto* : *kesi* (viimeisestä esimerkistä ks. Koivulehto 1989). *Lanko* on kuitenkin aivan muuta kuin *lanka*. Sanan todettu *o*-vartaloisuus soveltuu siis huonosti sen merkitykseen, mikäli perussana olisi *lanka*. Semanttinen suhde vaatisi *oi*-vartaloisuutta, jolloin *lanko* voitaisiin tulkita motivaatioltaan '**'langalla varustettu', '**'jokin/joku, joka liittyy lankaan' tms. (vrt. *oi*-vartaloita *sanko* oik. 'sangalla varustettu', *talo* oik. 'talaalla varustettu').

7. Vielä eräs seikka, jolla tosin ei liene ratkaisevaa merkitystä: virossa *lanko*-sanan vastineessa on ensi tavussa *a*, kun taas *lanka*-sanaan on kehittynyt keskivokaali *ō*: *lōng*.

Edellä esittämieni huomautusten 1–7 nojalla voimme kiistatta todeta, että *langon* johtaminen *langasta* (kielensisäisen johtosuhteen perusteella) on jokseenkin mahdotonta. Tämän osoitin sekä kielenulkoisen tilanteen (kohdat 1–3) että morfologian ja johto-opin (kohdat 4–7) kriteerein.

Puolestani olen jo aiemmin (1976: 254; Hofstra 1985: 384) esittänyt toisen etymologian, selittänyt sanan germaaniseksi lainaksi. Etymologiani oli syntynyt toisen, laajemman tutkimuksen sivutuotteena, ja siksi esitin sen vain ohimennen ja lupasin palata asiaan toiste. Lunastan nyt lupaukseni.

Muinaisyläsaksasta (mys.) on kirjattu sukulaisuustermi, adjektiivin tavoin taipuva *gi-lang*, jonka merkitys säilyneissä lähteissä on toisaalta sekä 'sukulainen (yleensä)' että myös erityisesti 'lanko' = 'avioliiton kautta sukua oleva'. Merkitykset ovat siis samat kuin *langolla*.

Vanhoissa latinankielisten tekstien sananselityksissä (ns. gloseissa) mys.

gilang (vanh., murt. *kalang*, myöh. *kelang*) esiintyy käännöksenä ainakin kahdelle latinan sukulaisuustermille, sekä sanalle *affinis* 'sukulainen, (varsinkin) avioliiton kautta sukua oleva, lanko' että sanalle *cognatus* 'sukulainen' (= kr. *syggenés*) (Ahd. Glwb. 210):

1) Kirkkoisä Hieronymuksen Matteuksen evankeliumiin laatiman kommentaarin glosseissa latinan *affinium* (mon. gen.) on käännetty vastaavalla *gilang* = *kalang* -sanana (adjektiivin) mon. genetiivillä *kalangero*, ja tähän glossaattori on vielä lisännyt selityksen *chuenun sippia* 'naisen, vaimon suku(a)'. Latinalaisessa alkutekstissä tätä selitystä ei ole (Ahd. Gll. II 329, 75).⁵ Vanhassa Abrogans-glossarissa (eräänlaisessa sanakirjassa) on lisäksi lat. *adfinitos* (mon. akk.) käännetty eräässä käsikirjoituksessa *kalange* (Ahd. Gll. I 15, 19).⁶

2) Luukkaan evankeliumin kohdan *inter cognatos* 'sukulaisten joukossa/joukosta' (Lk. 2: 44) on eräs mys. glossaattori kääntänyt vastaavasti *untar kelangem* (Ahd. Gll. I 736, 37). Kohdassa kerrotaan 12-vuotiaan Jeesuksen vanhemmista, jotka etsivät tätä »*sukulaisten* ja tuttavien joukosta» (*inter cognatos et notos* = kr. en toīs *syggeneūs*in kai toīs gnōstoīs). Agricolan käännös tästä kohdasta tuli jo edellä puheeksi: »(ia etzit hende) *Langoins* ia *Tuttawains* sekan». Muinaisyläsaksan ja Agricolan suomen sanojen käyttö on tässä tarkalleen sama.

Glossien ulkopuolella sana tavataan muinaisyläsaksassa vielä Otfrid-munkin kirjoittamassa evankeliumi-eepoksessa, merkityksessä 'sukulainen'. Kyseessä on Pietarin oma veli Andreas: *petruse gilangēr* (Otfrid II, 7, 23, III, 6, 25; Piper I 173, 275, Piper II 241; Schutzeichel 166). 'Sukulaista, lankoa' merkitsevän sanan käyttö veljen kiertoilmauksena voi tässä johtua runomittan vaatimuksesta ja sopivan loppusoinnun tavoittelusta. Silti tällainen käytötapa on mielenkiintoinen (ks. alaviitettä 1).

Muinaisyläsaksassa on *gi-lang*-adjektiivista ollut käytössä myös johdos *gilingida* merkityksessä 'affinitas' eli 'sukulaisuus (erityisesti lankouden kautta)' ja 'cognatio' eli '(veri)sukulaisuus'. Tästä sanasta tunnetaan seuraavat esiintymät (Ahd. Glwb. 210):

⁵ Hieronymus selittää tässä, että Jeesuksen vuorisaarnan puheen oikean silmän irti repäisemisestä ja oikean käden irti hakkaamisesta voi katsoa tarkoittavan myös sukulaissuhteita. Siten veljiä, sisaria, vaimoja, lapsia sekä *affines* 'lankoja' ja *propinqui* 'läheisiä' on kohdeltava samoin, jos katsomme heidän olevan esteeksi »oikean valon tutkistelulle» (Migne XXVI, palsta 40, Vers. 29, 30).

⁶ Latinalaisessa tekstissä on ilmeisesti virhe: sana *adfinitas* 'läheisyys, sukulaisuus tms.', joka esiintyy toisissa käsikirjoituksissa, on vääntynyt asuun *adfinitos*, jonka glossaattori sitten on tulkinut tarkoittavan samaa kuin kantasana *affinis*.

1) *affinitate* (ablat.) = *sippu gilengidu* (Ahd. Gll. I 272, 31. Tässä on ilmeisesti kaksi synonyymia vastineena; kohta on 3. Moos. 18: 14: »Turpitudinem patruī tui non revelabis, nec accedes ad uxorem ejus, quae tibi *affinitate* conjungitur» (sananmuk.) ’älä paljasta setäsi häpyä, äläkä ryhdy hänen vaimoonsa, joka liittyy sinuun lankoudella (ts. lankouden sitein)’; vrt. Raamattu 1642: »joca sinun heimos on». Kyseessä ei ole siis verisukulaisuus, vaan lankous (sedän vaimo), vaikka myöhemmät käännökset käyttävätkin tässä sanaa *täti*.

2) *affinitate* = *gilengido* yms. (Ahd. Gll. I 433, 7–8; 1. Kun. kirja 3: 1: *affinitate conjunctus* (Salomo nai faraon tyttären, hänestä tuli siis faraon vävy, *affinitate conjunctus*; kysymys on siten lankoudesta).

3) *affinitate sua* = *mit kilenkida iro* (Ahd. Gll. II 746, 25).

4) *cognatio* = *gilengida* (Ahd. Gll. III 425, 27: ihmistä käsittelevä sanasto).⁷

Muinaissaksissa (= muinaisalasaksassa) mys. adjektiivia vastaa semanttisesti tarkimmin toisella esitavulla muodostettu msaks. *bi-lang* ’verwandt, verbunden’ (Holthausen II 45; Sehrt 51) = ’sukua oleva, (suvun kautta) sidoksissa oleva’. Tämä adjektiivi esiintyy Heliand-eepoksessa kaksi kertaa. Herodeesta sanotaan, että hän ei ollut *mið sibbeon bilang abarun Israheles*, ’sukua (»suvun kautta sidoksissa») Israelin lapsille (jälkeläisille)’, hän kun oli idumealainen (Heliand, säe 64: Piper 1897: 15). Toinen esiintymä liittyy samantapaiseen Jeesuksen vuorisäärnan selitykseen kuin edellä mainittu muinaisyläsaksan selite: toinen älköön seuratko toista syntiin, vaikka on tälle *io sō suītho an sibbiun bilang* (Heliand, säe 1494), ’vaikka kuinka läheistä sukua’ (= »lujasti suvun kautta sidoksissa»); ennemmin tuo sukulainen on repäistävä irti (kuin Jeesuksen vertauksessa oikea silmä ja oikea käsi; kohta pohjautuu ilmeisesti Hrabanus Mauruksen melkein sanatarkasti Hieronymusta seuraavaan selitykseen: Piper 1897: 127–128). — Esitavultaan taas mys. adjektiivia vastaa msaks. *gi-lang*, jolla kuitenkin on toinen merkitys ’erreichbar, bereit’ = ’saatavissa oleva, valmis’ (ks. Sehrt 184; Piper 1897: Heliand, säkeet 1112 ja 5920); merkityksen erilaisuuden takia yhtäläisyys voi tässä kuitenkin olla sattumaa (vaikka kanta etymologisesti varmaan onkin sama).

Muinaisenglannissa (= anglosaksissa) tarkka vastine on mengl. *ge-lang* t. *ge-long* ’along of [vanh. engl.], belonging, depending, consequent’ yms. = ’riippuvainen, johtuva (jostakin)’ (Bosworth 407; Bosworth–Toller 354);

⁷ Osittain esiintyy myös asu *gilegida* (kirjoitusvirhe?); hieman epäselvä on kohta, jossa merkitys olisi lat. ’confinium’ (= ’rajalinja’ tms.: ks. Ahd. Gll. II 754, 59).

Holthausen tulkitsee tämän muinaisenglannin etymologisessa sanakirjassaan (I 195) 'abhängig, erreichbar; gegenwärtig, gehörig'; esim. *æt þam wæs gelang eall heora fōda* 'they depended upon him for all their food' (Bosworth—Toller 354), sananmuk. 'heidän kaikki ravintonsa oli hänestä riippuvainen'. Metafoninen rinnakkaismuoto mengl. *ge-lenge* merkitsee 'belonging, related / pertinens, pertingens', siis '(johonkin) kuuluva, sukua oleva' (Bosworth 408; Bosworth—Toller 356), vrt.: — — *þurh mægsibbe tō gelenge ne bēon* (Bosworth—Toller 356) '(hyvä on katsoa, että morsian ja sulhanen) eivät ole liian läheistä sukua', sananmukaisemmin '(että morsian ja sulhanen) eivät sukulaisuuden kautta (= *þurh mægsibbe*) ole liian »yhteenkuuluvia» eli sukulaisia (= *gelenge*)'; *ða ðe ðurh gelēafan us gelenge bēoþ* 'those who through belief are related to us' (Bosworth 408).

Adjektiivi on todettu *ilong*-asuisena vielä keskienglannista fraasissa *ben ilong on* 'to be dependent on; to be chargeable to, be the fault of' (MED I—K 77). Nykyenglannissa sitä vastaa (vanhentunut t. murteellinen) *along of* 'pertaining, belonging, chargeable, attributable, owing to, on account of; (together) with' (OED I 358; normaali engl. *along* 'pitkin jne.' on toinen sana, = saks. *entlang*).

Mys. *gi-lang*, mengl. *ge-lang* -adjektiivin (kanta)germaaninen asu on vahvavartaloinen **ga-langa-*. Msaks. *bi-lang* olisi vastaavasti **bi-langa-*. Juuri tämmöiset vartaloasut (esitavusta riippumatta) sopivat *lanko*-sanan originaaliksi. Onhan tunnettua, että germ. *a*-vartaloita vastaa usein myös itämerensuomen *o*-vartalo. Erityisen hyvin ims. *o*-vartalo voisi kuvastaa germ. adjektiivin *n*-vartaloista heikkoa taivutusta (sekä maskuliinia **ga-langan-* että feminiiniä **ga-langōn-*), ts. samaa vartalotyyppeä, joka on samojen sukujen heikosti taipuvilla substantiiveilla. Heikon maskuliinitaivutuksen sanat ovat saaneet lainoissa monesti *o*-vartalon (germ. *-n-* hävisi nominatiivissa jo varhain), esim. sm. *juk(ko)*, *kallo*, *mako* ← germ. **jukan-*, **skallan*, **magan-* (> misl. *oki*, *skalli*, *magi* = mys. *mago* jne.). Semantiikan kannalta tämä vartalo sopii hyvin siksi, että juuri heikko taivutus oli ikivanha keino individualistaa, ts. substantivoida adjektiivi. Siten se saattoi ilmaista juuri tiettyä, suvun piirissä tunnettua sukulaista, lankoa. Feminiinisen asun suhteen huomattakoon, että *lanko* 'sukulainen' on voinut viitata myös naiseen: »Elisabeth sinun langos», kääntää Agricola (Luuk. 1. 36; nykykäännöksen mukaan »sukulaisesi Elisabet»).

Germaaninen prefiksi **ga-* ('yhdessä, kanssa' tms.) tai **bi-* (muinaissaksin asussa) näyttää siis suomessa jääneen vastinetta vaille. Samoinhan on käynyt eräissä muissa vastaavanlaisissa tapauksissa: vrt. sm. *tavata*: *tapaa-* (ja *tapahtua*) ← germ. (vartalo) **ga-daba-* (> goot. [inf.] *ga-daban* 'tulla vastaan, tapahtua; sopia', Koivulehto 1974: 111—115), sm. *asia* ← germ. **uz-and(i)ja-*

(> r. *ärende* 'asia', Koivulehto 1982: 264–272), *vilja* (vrt. mksl. *iz-vilije* 'runsaus', mven. *obilije* 'vilja', ven. *obilie* 'runsaus'; [murt.] *vilja* < **ob-vilije*, ks. Koivulehto 1990: 151). Ei siis syntynyt hankalaa ja ehkä huvittavaakin asua ***kalan̄ko*. Tällaisen prefiksin jääminen vaille edustajaa vanhoissa lainoissa käy ilmi epäsuorasti siitäkin, että vanhoissa germ. lainoissa ei liene yhtään tapausta, joissa yksitavuinen prefiksi näkyisi. Silti on varmasti lainattu myös prefiksillisiä sanoja. On huomattava sekkin, että germaanisen kielialueen skandinaavisella puolella tällainen prefiksi äännelaillisesti jo melko varhain menetti vokaalinsa (jolloin prefiksiä tavuna ei enää olisi ollut) ja usein konsonanttinsakin.

Skandinaavisista kielimuodoista ei tavata germ. adjektiiville vastinetta, eikä tätä sanaa liioin esiinny suppeassa gootin kielen korpuksessa. Gootissa 'sukulaista', kr. *syggenēs*, merkitsevä sana on yleensä *ga-niþjis*. Ims. *lanko* kuuluu siis niihin germ. lainoihin, joiden germ. vastine on jäänyt kirjoitetun kielen aikana elämään vain länsigerm. kieliin. Tällaisia sanoja on tutkimuksen edistyessä ilmaantunut jo koko joukko: *aivina*, *kukkaro*, *kuningas*, *kykäs* (*kykkä*), *laipio*, *pino*, *saippua*, *tarita* (*tarjota*), *tarjo*.⁸ Ei edes *kaunis*-sananakaan germ. originaali esiinny skandinaavisissa kielissä omasta takaa; r. *skön* on lainaa alasaksasta. Sen sijaan se tällä kertaa tavataan gootin korpuksessa. Kiintoisaa on, että monien tämmöisten sanojen levikki itämerensuomessa on suppeahko; mainituista sanoista pelkästään suomeen rajoittuvat *aivina*, *ky(k)äs* (*kykkä*), *laipio*, *saippua*, neljä niistä (*kukkaro*, *kuningas*, *pino*, *tarita*) on todettu lyydistä ja vepsästä, ja vain *kukkaro* esiintyy liivissä; nyt käsittelemäni *lanko* ei esiinny lyydissä, vepsässä eikä liivissä.

Tällaiset sanat voivat selittyä yksinkertaisesti siten, että kyseinen germ. sana on myöhemmin ehtinyt hävitä Skandinavian puolella puhutuista pohjoisgerm. murteista. Lainausaikana germaanisten originaalien levikki olisi siis ulottunut pohjoisemmaksi kuin historiallisena aikana. Toisaalta ei voi sivuuttaa sitäkään mahdollisuutta, että näitä »länsigermaania» sanoja ovat voineet tuoda varhaiset kauppakontaktit tai muut sellaiset tilapäisemmät yhteydet, jotka eivät ole perustuneet laajempaan länsigermaaniseen (t. »etelägermaaniseen») asutukseen Suomessa.⁹ Semanttisesti tällaiseksi soveltuisi

⁸ Näistä omia etymologioitani ovat *aivina* (hieman eri tavalla jo Karsten: ks. LGLW I 19–20), *ky(k)äs*, *tarita*, *tarjo*: ks. Koivulehto 1973: 605; 1971: 580–583; 1972: 612–618.

⁹ Tryggve Sköld (1983) on esittänyt tämän suuntaisia ajatuksia, eivätkä ne itsellenikään ole olleet aiemmin täysin vieraita (vrt. Koivulehto 1973: 609 *saippuasta*). Sköld korostaa ajatusta, että länsigermaanisten sanojen takana voisi olla todella suoria kontakteja manner-Euroopan länsigermaaneihin: kauppakoloniat tms.

esim. juuri *lanko*: voisi ajatella jopa varhaisia avioliittokontakteja, ehkä kauppalankouttakin. Muita samalla tavoin sopivia ovat *aivina*, *kukkaro*, *pino*, *saippua*, *tarita* (kestitys). Kiintoisa on erityisesti *saippua* (vrt. Sköld 1983: 259–260). Sen originaali lainautui mannermaalta myös Skandinaviaan, mutta vasta myöhemmin, kun kantagermaaninen *ai*-diftongi oli muinaisfriisiin ja muinaisenglantiin johtaneissa länsigerm. murteissa jo muuttunut pitkäksi *ā*:ksi. Ruotsissa tästä lainasta tuli muinaisr. *sāpa*, nykyr. *sāpa* ’suopa’. (Vanha skandinaavis-germaaninen saippuan nimitys oli germ. **þwaha*- > r. *tvål* ’saippua’, instrumentaalijohdos germ. verbistä **þwaha*- ’pestä’ > r. *två*.)

Germ. **ga-langa* adjektiivin puuttuminen skandinaavista kielistä voisi selittyä osittain myös homonymian karttamisesta. Eräässä vaiheessa prefiksi **ga*- (t. **bi*- tms.) menetti äänneläillisesti vokaalinsa. Jos myös konsonantti olisi kadonnut (kuten usein tapahtui, ei tosin aina likvidan edellä: vrt. misl. *glíkr*, rinnalla *líkr* ’kaltainen’ < germ. **ga-līka*-, misl. *granni* ’naapuri’ < germ. **ga-raznan*-), olisi adjektiivista tullut misl. *langr* jne. ’pitkä’ -adjektiivin homonyymi.

Sukulaistermien lainautuminen on ollut kaikkina aikoina yleistä. Niinpä *äiti* on germaaninen laina, *sisar*, *morsian* ja *tytär* taas sitä vanhempia balttilaislainoja (*veljestä* ks. alaviitettä 1). Nuoria lainoja ovat *pappa*, *mamma*, puhekielen ja osittain murteidenkin *systeri* ja jo edellä mainittu kirjakielen *langon* länsimurteen syrjäyttäjä *suoveri*, *vuoveri*. *Lanko* ei sisaren, äidin yms. tavoin sitä paitsi ilmeisesti ollut pelkkä »ylellisyyslaina»: siitä saatiin uusi termi, jota aviomies saattoi käyttää erityisesti vaimonsa (ja sisarensa miehen) sukua tarkoittamaan.

Germaaninen **ga-langa*- ’sukulainen, lanko’

Koska germaanisen **ga-langa*- adjektiivi ei enää esiinny nykykielissä, ei sen etymologiaakaan ole suuresti tutkittu. Ainakin Holthausen (I 195) on kuitenkin esittänyt etymologisen kytkennän, joka ilmeisesti on oikea. Hän liittää adjektiivin indoeurooppalaiseen verbijuureen **lenk*- ’biegen’ = ’vääntää, taivuttaa’. Siihen kuuluva sanapesye esiintyy lähes yksinomaan germaanisella ja balttilais-slaavilaisella alueella (IEW 676), niin että voisimme puhua germaanis-baltoslaavilaisesta pesyeestä. Baltissa ja slaavissa näkyy vielä verbi, esim. liettuan *lenkiù*, *leñkti* ’vääntää, taivuttaa’, muinaiskirkkoslaavin *-lęq*, *lęsti* id., ja sen rinnalla substantiivijohdos ieur. **lonko*- = liett. *lañkas* ’vanne yms.’, latvian *lùoks* ’mutka, luokki’ = ven. *luk* ’kaari’ (IEW 676; Fraenkel 356–357 jne.). Germaanisella puolella tätä substantiivivia vastaa

tarkkaan muinaisenglannin *lōh* 'Riemen', eli siis 'hihna, nauha, paula' tms. (< germ. **lanha-* < ieur. **lónko-*, sana on todettu vajavasti, vain yhdyssanoissa). Germ. **langa-* taas on äännelaillinen kehitymä sellaisesta rinnakkaisasusta, jossa paino on ollut esigermaanissa jälkitavulla: ieur. **lonkó-*. Tämän asun johdoksena (suffiksi *-jōn*), on jo vanhastaan pidetty seuraavaa sanaa: misl. *lengja* 'Riemen, Streifen' ('hihna, [nahka]suikale'), nnorj. *lengja* id., ruotsin *lānga* 'raksi, silmukka' (IEW mp.; de Vries 352–353 jne.) < germ. **langjōn-*.

Adjektiivimme **ga-langa-* sopii olemaan **ga-*prefiksinen muoto suoraan germ. **langa-* vartalosta = esigerm., ieur. **lonkó-*. Kun germ. **ga-* merkitsee sen tapaista kuin 'yhteen, yhdessä, kanssa', olisi adjektiivinen **ga-langa-* semanttis-morfologiselta motivaatioltaan oikeastaan jotain sellaista kuin 'yhteen väännetty (vääntyvä, kääntyvä), taivutettu, yhteen liitetty, yhteen kuuluva', eli hyvä ilmaisun sukulaiselle, erityisesti avioliiton kautta sukuun tulleelle jäsenelle. (Esigerm. **lonkó-*muodossa on juuri adjektiiville odotuksen mukainen painotus: vrt. kreikasta adjektiivi *phoró-s* 'kantava', mutta substantiivi *phoro-s* 'vero' verbijuuresta ieur. **b^her-* = kr. *pher-* 'kantaa'.)

Hyvä paralleeli sille, että 'sukulaisen' takana on viime kädessä 'vääntäminen', on nykysaksan *ver-wandt* 'sukulainen' = varhaisuusyläsaksan *verwant* 'johonkin yhteydessä oleva, samansukuinen', jota vastaa keskialasaksan *vorwant* 'sidoksissa oleva, liittossa oleva, sukulainen' (EWD III 1906). Kyseessä on vanha partisiippi, jonka takana on prefiksillinen *ver-wenden*; *wenden* 'kääntää' taas on kausatiivi perusverbistä germ. **wenda-* 'vääntää (vitsaa yms.)' > saksan *winden*.

Pohjoisgermaanisissa kielissä on erilaisia suolia merkitsevä germ. **langa(n)-*, siis heikkoon *n*-vartalaiseen taivutukseen siirtynyt **langa-*. Sitä edustaa mm. nykyisl. *langi*, färin *langi* '(nautaeläimen) paksusuoli', ruots. murt. (feminiiniksi muuttunut) *blå-langa* 'eräiden märehijöiden ohuet suolet' (ks. Koivulehto 1976: 253). Sana on hyvin vanha, koska se on jo varhain lainautunut lappiin: luulajanlappin *luoggē* 'peräsuoli' (esilappin, vksm. asu **lan̄ka*). Tätä sanaa on ajateltu germ. **langa-* 'pitkä' -adjektiivin substantivoiduksi asuksi, mutta paremminkin siinä näkyy sama **langa-*, josta edellä oli puhe. Suolien ja yleisemminkin sisälmysten nimitys tulee nimittäin helposti niiden vääntyneestä, mutkaisesta ulkonäöstä,¹⁰ ei niinkään siitä, että ne ovat pit-

¹⁰ Esimerkkejä tästä motivaatiosta ovat vaikkapa nisl. *vil* '(ohut)suolet eläimillä' = misl. *vil* 'sisälmykset', johdos verbijuuresta ieur. **we[H]-* 'vääntää' (ks. Lidén 1934: 23 ja IEW 114–1142), ja saksan *Ein-ge-weide* 'sisälmykset', johdos verbijuuresta ieur. **weyH-* 'vääntää' (Kluge–Seebold 170; IEW 1120–1122).

kiä. Eri asia on se, että sana on voitu myöhemmin kansanetymologisesti tajuuta 'pitkään' liittyväksi.

Itämerensuomen *lanka*

Jo aikaisemmin on ajateltu (SKES 274), että kaikissa itämerensuomen kielissä esiintyvä *lanka* on sama sana kuin juuri mainittu luulajanlapin *luoggē* 'peräsuoli': lankojahan tehtiin mm. suolista. Hyvä merkitysparalleeli on misl. *gørn* 'suoli' < germ. **garnō* ~ misl. *garn* 'lanka' < germ. **garna-*. Nämä sanat eroavat siis toisistaan vain suvultaan; edellistä, feminiiniä, vastaa liettuan *žárna* 'suoli'. Samaa indoeurooppalaista 'suoli'-merkityksistä pesyettä edustaa muuten kreikan *khordē* 'suoli, soittimen kieli, köysi'. Kun lapin sana on selvä laina germaanista, ei itämerensuomen sanaakaan voi pitää muuna kuin lainana samalta taholta, kuten jo olen selittänyt (1976: 253–254). Ei silti tarvitse ajatella, että luulajanlapin ja itämerensuomen sanat palautuisivat yhteiseen kantaan; yhtä hyvin, ja ehkä paremminkin, voi olla kyse rinnakkaisesta lainautumisesta germaanista.

Edellä perustelin etymologiaa, jonka mukaan *lanko*-sanan germ. originaali **ga-langa-* ja 'suolta' merkitsevä germ. **langa(n)-* ovat samaa lähtöä. Tästä seuraa, että myös *lanko* ja *lanka* ovat sukua toisilleen, eivät kuitenkaan kielensisäisen johtosuhteen perusteella, vaan sananmukaisesti mutkan kautta: niiden originaalit ovat indoeurooppalaisella puolella sukua keskenään.

Germaanisten sanojen etymologiasta seuraa myös, että voimme ajatella *lanka*-sanalle hieman toisenlaistakin taustaa eli motivaatiota kuin juuri 'suoli'. Voisimme johtaa sen periaatteessa myös suoraan 'paulan, silmukan, ansalangan' merkityksestä, joka liittyy vääntämiseen. Tällainen *lanka* (vrt. r. *garn* '[ansa]lanka' ja 'verkko') saattoi olla suolesta tehtyä, mutta ei välttämättä. Tarkkaan näitä motivaatioita ja asiataustoja ei voine nykyään enää selvittää. Huomion arvoisia ovat kuitenkin germ. pesyeeseen kuuluva misl. *lengja* 'hihna' jne. ja balttilaisella taholla liettuan *lañkas* 'vanne yms.'. Merkitys 'ansalanka, silmukka' näyttäisi kätkeytyvän myös kyseisen ieur. pesyeeseen slaavilaiseen haaraan: mksl. *lečŕ, lečati* 'asettaa ansoja', *polęčb* 'laqueus' = '(ansa)silmukka' (IEW 676; Fraenkel 357). Balttilainen 'vanne'-merkitys vie ajatukset taas suomen vanhaan germaaniseen lainaan *vanne*, jonka germ. originaali **wandu-z* on johdos germ. verbistä **wenda-* 'vääntää', ja tähän pesyeeseen hän kuului etymologisesti myös saksan *verwandt* 'sukulainen'. Ja, kuten olen esittänyt (1976: 257–258), lapin *vuoddâ* 'kengänpaula' on rinnakkainen laina samasta germ. substantiivista. Vrt. semanttisesti germ. **raipa-* > gootin (*skauda*)*raip* 'kengänpaula', mys. *reif* 'vanne, rengas'; ruotsin *band* 'side', mutta myös mm. 'vanne', *skoband* 'kengänpaula'.

'Sitomisesta' motivoituvia indoeurooppalaisia sukulaisen ja langon nimityksiä

Vilkuna (1973: 41) kirjoittaa: »Langot olivat tavallaan ”sitoneet” morsiamen ja sulhasen eli heimon ja suvun yhteen. Näin syntyi uusi sukusidos, lankous.» Tämä on tietenkin aivan oikein nähty. Sidos on kuitenkin abstrakti sidos, eikä itämerensuomen *lanko* motivoitu morsiamen mahdollisesti antamista langoista. Sen sijaan abstrakti sidos valottaa germaanisen **ga-langa-*adjektiivin motivaatiota.

Lankous- kuten myös muuta sukulaissuhdetta ilmaistaan nimittäin yleensäkin helposti sanoilla, jotka liittyvät tavalla tai toisella 'yhteen sitomiseen' (tai 'yhteen vääntämiseen': *verwandt*). Hyvä esimerkki tästä on ranskan *alliance* '(avio)liitto; sukulaisuus, lankous', jonka verbaalisena kantana on alun alkaen lat. *al-ligāre* 'sitoa kiinni'.

Liettuasta löytyy toinen rinnakkaistapaus. Siellä on harvinainen 'lankoa' merkitsevä sana (mask.) *láigonas*, (fem.) *-nienė* 'Schwager als Bruder der Frau, bzw. Schwägerin als Frau des Bruders der Frau' (Fraenkel 331). Lietuan termi tarkoittaa siis, kuten *lanko*, (uudempaa) suhdetta, sekin on miehen käyttämä nimitys vaimon suvun jäsenistä. Sana on liitetty samaan ieur. verbijuureen **leyg-* (= **leig-*) 'sitoa' kuin juuri mainittu latinan verbi: lat. *ligāre* 'sitoa (yhteen)', keskialasaksan *līk* 'purjeen reunusköysi, liikki', mys. *gi-leich* 'nivel, jäsen' (tämä = germ. **ga-laika-*, semanttisesti vrt. sm. *nivel* ~ *nī[v]oa* 'sitoa': Hakulinen 1951: 320–322). Slaavilaiselta puolelta tähän on liitetty (Fraenkel; IEW 668) ven. *ligozit'* 'sotkea langat kutoessa' (harv., tieto vain Saratovista: Vasmer II 40) ja ukr. *polyhaty ša* 'sitoutua = joutua tekemisiin, ystävästyä jkn. kanssa', *zalyhaty* 'sitoa, solmia, köyttää' (Vasmer II 40). Trubatšev (XV 87) mainitsee vielä ukr. sanan *ligáti* (= *lyháti*) 'heittää köysi härän sarviin'.¹¹

Kreikassa on niin ikään naisen sukua tarkoittava lankoustermi *pentherós*. Se merkitsee 'appea = vaimon isää', joskus myös mm. '(vaimon) veljeä' (Chantraine 880–881) ja on johdos ieur. verbijuuresta **b^hend^h-* 'sitoa' (= saksan *binden*, samasta juuresta tulee myös mm. muinaisintian johdos *bándhu-* 'sidos; sukulaisuus, sukulainen', ks. KEWA II 408). Kreikan sana pysyy vanhoissa teksteissä erillään vanhemmasta yleisindoeurooppalaisesta

¹¹ Lapin *lai'ge* '(villa)lanka' (olisi = vksm. **lājķā*), jolla ei ole ollut mitään etymologiaa, muistuttaa kovasti tätä ieur. pesyettä. Olisiko se lainattu ieur. asusta **leygo-* > germ. **līka-* > keskialasaksan *līk* 'purjeen reunusköysi, liikki'? Samantapainen asu on voinut olla balttilais-slaavilaisellakin puolella.

'appea' merkitsevistä termistä kr. *hekyrós* (Chantraine mp.), jota siis nainen käytti miehelässä miehensä isästä.

Erityisesti (uusi) *lanko*, naisen suvun edustaja, saa siis helposti nimityksensä 'sitomisesta' – patriarkaalisessa suvussa hän on naisen kautta saatu »allié», liittolainen (Chantraine mp.). Nämä semanttiset paralleelit vahvistavat siis jo Holthausenin antamaa selitystä, että germ. **ga-langa*-adjektiivi on johdos ieur. verbijuuresta **lenk-*. Kyseessä on tässäkin erityisesti uusi, lähinnä vaimon suvun nimitys, ja motivaatio on olennaisesti sama, vaikka varsinaista 'sitomista' ei verbijuuren merkitykseksi voikaan osoittaa, ainoastaan 'vääntämisen'. Mutta sidevitsat väännetään.

Yhteen kuuluvat originaalit

Tutkielmani lopputulos on lyhyesti seuraava: *lanko* on suora laina (länsi)-germ. adjektiivista **ga-langa-* > mys. *gi-lang* 'lanko, sukulainen' jne., eikä sillä ole mitään kielensisäistä suhdetta ims. sanaan *lanka*. Mutta on ilmeistä, että näiden itämerensuomalaisien sanojen germaaniset originaalit ovat alkuaan kuuluneet etymologisesti yhteen. Taustalla ei kuitenkaan ole konkreettinen villalankojen antaminen lahjana sulhasen suvulle, vaan abstrakti lankouden side, allianssi.

LÄHTEET

- Ahd. Gl. = E. STEINMEYER, E. SIEVERS Die althochdeutschen Glossen I–V. Berlin 1879–1922.
- Ahd. Glwb. = Althochdeutsches Glossenwörterbuch, einschließlich des von Prof. Dr. TAYLOR STARCK begonnenen Glossenindexes. Zusammengetragen, bearbeitet und herausgegeben von Prof. Dr. JOHN C. WELLS. Heidelberg 1990.
- Bosworth = JOSEPH BOSWORTH An Anglo-Saxon Dictionary, edited and enlarged by T. N. TOLLER. Oxford 1898.
- Bosworth–Toller = T. N. TOLLER An Anglo-Saxon dictionary based on the manuscript collections of the late JOSEPH BOSWORTH. Supplement. Oxford 1921.
- Chantraine = PIERRE CHANTRAINE Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Paris 1968–1980.
- COWGILL, WARREN 1960: Gothic *iddja* and old English *ēode*. – Language 36 s. 483–501.
- DEBUS, FRIEDHELM 1958: Die deutschen Bezeichnungen für die Heiratsverwandtschaft. – Deutsche Wortforschung in europäischen Bezügen Band I s. 1–116. Gießen.
- EKMS = ANDRUS SAARESTE Eesti keele mõisteline sõnaraamat I–IV. Stockholm 1958–1963; Indeks. Uppsala 1979.

- EWD = Etymologisches Wörterbuch des Deutschen, erarbeitet von einem Autorenkollektiv des Zentralinstituts für Sprachwissenschaft unter der Leitung von WOLFGANG PFEIFER I–III. Berlin 1989.
- Fraenkel = ERNST FRAENKEL Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg – Göttingen 1962–1965.
- Ganander = CHRISTFRID GANANDER Nytt Finskt Lexicon. (Käsikirjoitus 1787, näköispainos. Porvoo 1937–1940.)
- HAKULINEN, LAURI 1951: Taival, nivel ja nivuset. – Virittäjä 55 s. 317–324.
- HEIKINMÄKI, MAIJA-LIISA 1970: Die Gaben der Braut bei den Finnen und Esten I. Kansatieteellinen arkisto 21. Helsinki.
- 1971: Die Gaben der Braut bei den Finnen und Esten II. Kansatieteellinen Arkisto 22. Helsinki.
- Hellquist = ELOF HELLQUIST Svensk etymologisk ordbok. Tredje upplagan. Lund 1939.
- HOFSTRA, TETTE 1985: Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961. Groningen.
- Holthausen I = FERDINAND HOLTHAUSEN Altenglisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1934.
- Holthausen II = FERDINAND HOLTHAUSEN Altsächsisches Wörterbuch. Münster–Köln 1954.
- IEW = JULIUS POKORNY Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg–Göttingen 1959.
- Juslenius = DANIEL JUSLENIUS Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. Stockholm 1745.
- KALIMA, JALO 1936: Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. Helsinki.
- KEWA = MANFRED MAYRHOFER Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen I–III– (IV: Register). Heidelberg 1956–1980.
- KKS = Karjalan kielen sanakirja I–.
- Kluge–Seebold = FRIEDRICH KLUGE Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 22. Auflage völlig neu bearbeitet von ELMAR SEEBOLD. Berlin–New York 1989.
- KOIVULEHTO, JORMA 1971: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen I. – Neuphilologische Mitteilungen 71 s. 577–607.
- 1972: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen II. – Neuphilologische Mitteilungen 73 s. 575–628.
- 1973: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen III. – Neuphilologische Mitteilungen 74 s. 561–609.
- 1974: Lisiä germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin. Virittäjä 78 s. 111–127.
- 1976: Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämises-tä I–II. – Virittäjä 80 s. 33–47, 247–290.
- 1982: *Rasia* ja *asia*. Virittäjä 86 s. 257–276.
- 1989: Etymologioinnin periaatteita: suomen *keto*, saamen *gied^lde* – Sananjalka 31 s. 39–52.
- 1990: Zu den ältesten Kontakten zwischen Ostseefinnisch und Balto-Slavisch. – Itämerensuomalaiset kielikontaktit / Läänemeresoome keelekontaktid Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 61 s. 148–153. Helsinki.
- LAUROSELA, JUSSI 1914: Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta II. Vokaalit. Helsinki.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1972: *oi-* ja *ei-*nominit Länsi-Uudenmaan murteissa. Helsinki.
- LGLW = A. D. KYLSTRA, SIRKKA-LIISA HAHMO, TETTE HOFSTRA, OSMO NIKKILÄ Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in ostseefinnischen Sprachen I–. Amsterdam–Atlanta, GA 1991.

- LID, NILS 1933: Jolesveinar og grøderikdomsgudar. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II: 5. Oslo.
- LIDÉN, EVALD 1934: Zur alten tieranatomischen Terminologie. — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen 61 s. 14–28.
- ME = MÜHLENBACHS Lettisch-deutsches Wörterbuch, ergänzt und fortgesetzt von J. ENDZELIN I–IV. Riga 1923–1932.
- MED = Middle English Dictionary, (toim.) SHERMANN M. KUHN, JOHN REIDY, ROBERT E. LEWIS et al. 1954–, (nidos J–K). Michigan, Ann Arbor.
- Migne = Patrologiae cursus completus. Series latina, accurante J.-P. MIGNE. Tomus XXVI. Parisiis 1884.
- Nirvi = R. E. NIRVI Inkeröismurteiden sanakirja. Helsinki 1971.
- NIRVI, R. E. 1952: Synonyymitutkimuksia sukulaisnimistön alalta (Referat: Synonymforschungen auf dem Gebiet der Verwandtschaftsbezeichnungen). Suomi 106: 1. Helsinki.
- NS = Nykysuomen sanakirja.
- OED = The Oxford English Dictionary I–XIII. London 1933, reprinted 1961.
- PIPER, PAUL 1878: Otfrids Evangelienbuch I: Einleitung und Text: Paderborn.
- 1884: Otfrids Evangelienbuch II: Glossar und Abriß der Grammatik. Tübingen.
- 1897: Die altsächsische Bibeldichtung I: Text. Stuttgart.
- RAPOLA, MARTTI 1919–1920: Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen *i*-loppuiset diftongit suomen murteissa. Helsinki.
- Renvall = GUSTAVUS RENVALL Lexicon Linguae Finnicae – Suomalainen Sana-Kirja I–II. Aboae 1826.
- Schutzichel = RUDOLF SCHÜTZEICHEL Althochdeutsches Wörterbuch. Vierte, überarbeitete und ergänzte Auflage. Tübingen 1989.
- Sehrt = EDWARD H. SEHRT Vollständiges Wörterbuch zum Heliand und zur altsächsischen Genesis. 2. durchgesehene Auflage. Göttingen 1966.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja.
- SKÖLD, TRYGGVE 1983: Ein Beitrag zur Provenienz der älteren germanischen Lehnwörter im Finnischen. — Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 185 s. 253–263.
- SMSA = Suomen murteiden sanakirjan arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- SZEMERÉNYI, OSWALD 1977: Studies in the kinship terminology of the Indo-European languages. Acta Iranica 16, Textes et Mémoires 7. S. 1–240. Leiden–Teheran & Liège.
- Trubatsjev = Etimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond. Pod redaktsiej O. N. TRUBATŠEVA I–. Moskva 1974–.
- Vasmer = MAX VASMER Russisches etymologisches Wörterbuch I–III. Heidelberg 1953–1958. (täydennetty venäjänkielinen laitos:) MAKS FASMER Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka, perevod s nemetskogo i dopolnenija O. N. TRUBATŠEVA I–IV. Moskva 1964–1973.
- VILKUNA, KUSTAA 1973: Heimo, heimokansa, heimokunta. — Kalevalaseuran vuosikirja 53 s. 35–42. Helsinki.
- VKSA = Vanhan kirjasuomen sanakirjan arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- VMS = Väike murdesõnastik I–II, toimetanud VALDEK PALL. Tallinn 1982–1989.
- de Vries = JAN DE VRIES Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Zweite verbesserte Auflage. Leiden 1962.

Zur Etymologie von fi. *lanko* 'Verwandter, Schwager' und germ. **ga-langa-* 'verwandt'

JORMA KOIVULEHTO

Fi. *lanko* 'Schwager', ält. auch 'Verwandte(r)', hat gleichbedeutende Entsprechungen im Karelischen, Ingrischen, Wotischen und Estnischen. Aufgrund finnischer Mundarten und anderer ostseefinnischer Sprachen wird deutlich, daß das Wort als Terminus für die Heiratsverwandtschaft in erster Linie den 'Bruder der Frau' (und dann, reziprok, 'den Mann der Schwester') bezeichnet hat. Es handelt sich somit um eine Bezeichnung, die von dem Ehemann der Frau für deren Angehörige gebraucht wurde. Das ist ein relativ neuer Zug. Ursprünglich trat die junge Frau in die Familie ihres Mannes ein, und die Bezeichnungen 'Schwager' (fi. *kyty*) und 'Schwägerin' (fi. *nato*) wurden nur von ihr für den Bruder bzw. die Schwester ihres Mannes gebraucht.

Nach einer früheren Erklärung (s. Vilkuna 1973) soll *lanko* eine Ableitung von fi. *lanka* 'Garn, Faden, Zwirn' sein. Die Motivation wäre auf alte Heiratsriten zurückzuführen: Die Braut verteilte Gaben an die Angehörigen ihres Mannes, und auch Wollfäden hätten unter den Gaben vorkommen können. Der *lanko* wäre somit *'der mit den Wollfäden Beschenkte'. Als eine Parallele wird ein alter skandinavischer Weihnachtsbrauch angeführt, wonach im Dorfe herumfahrende Burschen von Mädchen mit Wollfäden beschenkt wurden. Diese Erklärung ist jedoch aufgrund von mehreren Argumenten aufzugeben:

1. In Analogie zum Weinachtsbrauch müßte der *lanko* der Bräutigam selbst sein.

2. In Analogie zur Gabenverteilung durch die Braut an die Angehörigen des Bräutigams (= des Mannes) müßten mit der Bezeichnung *lanko* ursprünglich eben die Angehörigen des Mannes (vor allem seine Brüder und Schwestern) gemeint worden sein. In Wirklichkeit war es umgekehrt (s. oben): Die Bezeichnung *lanko* galt in erster Linie für die Angehörigen der Frau (vom Standpunkt des Mannes aus gesehen).

3. Wollfäden sind kaum als (zentrale) Brautgaben nachgewiesen worden. Unter solchen kamen vielmehr (geflochtene) Bänder (Schuhbänder unter den Lappen), (gestrickte) Strümpfe, Handschuhe, weiter Tücher, Hemden, Röcke usw. vor.

4. Die vorgebrachte Erklärung geht davon aus, daß die Zusammensetzung fi. *lanko-mies* (*mies* 'Mann') primär sei, das Simplex *lanko* dagegen sekundär. Fi. *lankomies* ist jedoch vielmehr eine sekundäre Bildung familiären Charakters, wie fi. *veli-mies* für *veli* 'Bruder': *lankomies* klingt weniger feierlich als das Simplex *lanko*.

5. Wenn *lanko-mies* jedoch primär wäre, müßte die Bildung als eine sog. Casus componens Bildung gedeutet werden. Dann müßte *lanko* ursprünglich ein *oi*-Stamm sein: ***lankoi* (**'etwas, was mit einem Faden zu tun hat'). Reflexe eines solchen *oi*-Stammes müßten in bestimmten Mundarten und im alten Schriftfinnisch erhalten worden sein. Solche Reflexe gibt es jedoch nicht: *lanko* ist ein alter *o*-Stamm.

6. Theoretisch wäre zwar auch ein *o*-Stamm als Ableitung oder Korrelat zu einem *a*-Stamm wie *lanka* 'Garn, Faden' denkbar. Solche *o*-Varianten weichen aber in der Regel vom Grundstamm semantisch recht wenig ab: vgl. *hanka* 'Ruderdolle' (Grundbed. 'Gabel[holz]') ~ *hanko* 'Heugabel', *kota* 'primitives Zelt (Wohnung)' ~ (dial.) *koto* 'Heim = Zuhause' usw. *Lanko* 'Schwager, Verwandter' ist jedoch semantisch etwas ganz anderes als *lanka* 'Garn, Faden'. Somit käme nur eine *oi*-Ableitung (**'mit Faden versehen' o.dgl.) in Frage: vgl. fi. *sanko* 'Eimer' < *sankoi* ('mit einem Henkel [= *sanka*] versehen').

7. Im Estnischen hat die Entsprechung von fi. *lanka* 'Faden' den Mittelvokal *õ*: estn. *lõng*. *Lanko* hat dagegen *a*: estnisch *lang*, Gen. *langu*.

Da *lanko* somit nicht als eine Ableitung von *lanka* 'Faden' erklärt werden

kann, muß man sich nach einer anderen Etymologie umsehen. Sie läßt sich denn auch unschwer finden. Das Wort läßt sich als ein germanisches Lehnwort nachweisen, und zwar aus dem germ. Adjektiv **ga-langa-* > ahd. *gi-lang* 'affinis, cognatus' = 'verschwägert (= Schwager), verwandt, Verwandter.'

Unter den Glossen findet sich ahd. *gi-lang*, *kalang* usw. als Übersetzung für sowohl lat. *affinis* als auch *cognatus*: *galangero* = *affinium* (Gen. Pl.), der Glossator hat hier noch hinzugefügt *chuenun sippia* ('Geschlecht der Frau', in einer Bibel-Auslegung durch Hieronymus, Ahd.Gll. II 329, 75). In den Bibel-Glossen findet sich *untar kelangem* für lat. *inter cognatos* (Lukas 2, 44; Ahd.Gll. I 736, 37). In der finnischen Übersetzung dieser Stelle durch Agricola (1548) steht fi. *lanko*: *langoins* – – *sekan*. Bei Otfrid steht *gilanger* als eine Umschreibung für den Bruder von Petrus: *petruse gilanger*. Im Ahd. gibt es außerdem die Ableitung *gilengida* 'affinitas; cognatio': *quae tibi affinitate conjungitur* (3. Mose 18, 14; Ahd.Gll. I 272, 31: es handelt sich um eine Heiratsverwandtschaft); *affinitate conjunctus* (1. Könige [= in der Vulgata: *liber tertius regum*] 3, 1; Ahd.Gll. II 746, 25: eine Heiratsverwandtschaft); *cognatio* = *gilengida* (Ahd.Gll. III 425, 27).

Im Altsächsischen ist das semantisch entsprechende Adjektiv mit *bi-* präfigiert: as. *bi-lang* 'verwandt, verbunden' (Holthausen): (Heliand 64 und 1494): *mid sibbeon bilang*; *an sibbiun bilang*. As. *gi-lang* bedeutet wiederum 'erreichbar, bereit'.

Im Altenglischen haben wir dieselbe Vorsilbe wie im Ahd.: ae. *ge-lang*, *ge-long* 'along of, belonging, depending, consequent' u. ähnl., umgelautete Nebenform *gelenge* 'belonging, related / pertinens, pertingens': vgl. – – *þurh mæg-sibbe tō gelenge ne bēon* '(es ist gut darauf zu achten, daß der Bräutigam und die Braut) »durch Sippe« nicht allzu eng verwandt/verbunden sind' (Bosworth – Toller).

Der ostseefinnische Ausgang *-o* ist nicht selten bei Entlehnungen aus germ. *a*-Stämmen. Bei *lanko* können wir außerdem damit rechnen, daß das Ori-

ginal als ein germ. *n*-Stamm («schwaches Adjektiv») übernommen wurde (individualisierende Bedeutung); mehrere Lehnwörter auf *-o* gehen auf solche *n*-Stämme zurück (vgl. fi. *mako* 'Magen' ← germ. **magan-* > ahd. *mago* id. usw.).

Germ. **ga-lang(a)n-* (bzw. **bi-lang-a[n]-*) wurde ohne die Vorsilbe übernommen, wie mehrere andere vergleichbare Fälle: vgl. fi. *tavata*, *tapaa-* 'treffen', *tapantu-* 'widerfahren, sich ereignen' ← germ. **ga-daba-* (> got. *ga-daban* 'widerfahren, sich ereignen', Koivulehto 1974: 111–115), fi. *asia* 'Sache, Angelegenheit, Geschäft, Auftrag' ← germ. **uz-and(i)ja-* (> schwed. *ärende* id., Koivulehto 1982: 264–272), *vilja* 'Getreide' (*viljalti* 'im Überfluß') (vgl. aksl. *iz-vilije* 'Überfluß, aruss. *obilije* 'Getreide', russ. *obilie* 'Überfluß; (dial.) Getreide' < **ob-vilije*, Koivulehto 1990: 151). Keine bisher bekannten alten Lehnwörter weisen Reflexe von Vorsilben auf, obwohl sicher auch präfigierte Originale entlehnt worden sind.

Lanko gehört zu den germanischen Lehnwörtern, für deren Originale nur westgermanische Belege bekannt sind. Andere sind z.B. fi. *kuningas* 'König', fi. *laipio* (selten *laupio*) 'Zwischendecke' (germ. **laubjōn-*), fi. *pino* 'Holzstoß' (germ. **finō*), fi. *saippua* (selten dial. auch *saippio*) 'Seife' (germ. **saipjōn-*). Wenigstens bei einigen können direkte Kontakte (durch Handel) mit Westgermanen nicht ausgeschlossen werden. Ein solcher Fall könnte auch *lanko* sein (Eheschließungen?). Verwandtschaftstermini sind häufig entlehnt worden. Fi. *äiti* 'Mutter' ist ein germ. Lehnwort, fi. *sisar* 'Schwester', *tytär* 'Tochter', *morsian* 'Braut' stammen aus dem Baltischen. In den heutigen westfinnischen Mundarten wird *lanko* bereits von einem jüngeren Lehnwort verdrängt, von *suo-veri*, *vuoveri* u.dgl. aus schwed. *svåger* 'Schwager'.

Germ. **ga-langa-* 'verwandt'

Wie bereits Holthausen (1934) gesehen hat, gehört germ. **ga-langa-* offenbar zu idg. **lenk-* 'biegen' (nur germ. und baltoslaw.). Das germ. Adjektiv geht somit auf vorgerm. **lonkó-* zurück. Daneben findet sich substantivisch idg. **lónko-* in

ae. *lōh* 'Riemen' (< germ. **lanha-*, schlecht bezeugt), lit. *lañkas* 'Reifen', lett. *lūoks* 'Krummholz', russ. *luk* 'Bogen' (IEW). Germ. **ga-langa-* ist somit wortwörtlich (Motivbedeutung) **'verwandt'* = »zusammengebogen, -gewunden« (= 'verbunden'). Eine semantische Parallele bietet dt. *verwandt*, das ja letztlich (über *wenden*) zu *winden* gehört. Zu der endbetonten Gruppe gehört noch aisl. *lengja* 'Riemen, Streifen' usw. (IEW) < germ. **langjōn-*.

Der Verf. stellt auf nisl. *langi*, fär. *langi* 'Dickdarm (beim Rindvieh)' usw. < germ. **langan-* (→ Lulep. *luoggē* 'Mastdarm') zu germ. **langa-* 'gekrümmt': der Darm, das Gedärme wäre

dann nach seiner gekrümmten, gewundenen Form benannt; zu dieser Motivation gibt es semantische Parallelen. Wenn nun fi. *lanka* 'Garn, Faden' als Lehnwort zu dieser Gruppe gehört (semantisch vgl. aisl. *gorn* 'suoli' < germ. **garnō* ~ aisl. *garn* 'Garn' < germ. **garna-*), gehören fi. *lanko* und *lanka* also doch gewissermaßen zusammen. Es handelt sich jedoch nicht um ein sprachinternes Ableitungsverhältnis; nur die germ. Originale sind miteinander verwandt. Für *lanka* kann außerdem auch von einer Bedeutung wie 'Riemen' o. dgl. ausgegangen werden: vg. aisl. *lengja* 'Riemen'.